

OSNOVE PSIHOLOGIJE

doc. dr. Kristijan Musek Lešnik

11. predavanje
8.1.2015

Judovsko izročilo

- judovska verska tradicija
 - tanakh (tora...), talmud
- kabala in misticizem
 - kabala
 - simbolika, sefirot
 - ezoterika, hermetizem, gnoza
- filozofska tradicija
 - Filon
 - Ben Maimon (Maimonides)

Koncept osebnosti v judaizmu

- Biblijski očaki kot osebnosti vzori
 - Zlasti Abraham, Izak, Jakob in Mojzes
 - “Pravični” – oznaka za popolno osebnost
 - Življenje po Božji postavi
- Osebnostni način bivanja kot najvišji možni način eksistence
- Želje, duh (razum) in volja
 - Nižji del človeške narave
 - Duhovni del človeške narave
 - Svobodna volja
 - Vpreganje uma in volje v izpolnjevanje bazičnih želja pomeni predajanje grešnosti
- Popolnost označuje modrost, ki presega izpolnjevanje bazičnih želja (premagovanje skušnjave)
 - Kreposti, vrline
 - Svobodna volja (lahko jo uporabljamo za krepostno ali grešno življenje)
 - Srednja pot (Maimonides, po Aristotelu)
- Uresničenje maksimalnega potenciala značaja, intelekta in obnašanja

Islamsko izročilo

- Islamska verska tradicija
 - Iman (vera), islam (predanost, pokornost, versko delovanje), alah (bog), muslim (ki dela islam, vernik islama)
 - Koran, kuran (glasno prebiranje) – zapis Mohamedovih razodetij
 - Ibadat in muamalat (obveznosti do boga in obveznosti do človeka)
 - pet stebrov ibadata
 - Šabada, salat, zekat, saum, hadž: izpoved vere, molitev, davek siromakom, post, romanje v Meko
 - mistična tradicija, sufizem
- Islamska filozofija in znanost
 - aristotelizem
 - znanstveni dosežki (medicina, matematika, astronomija...)
 - Ibn Sina (Avicenna), polno ime Abu Ali al-Husain ibn Abdallah ibn Sina
 - Ibn Rušd (Averroes), polno ime Abū 'l-Walīd Muḥammad bin Aḥmad bin Rushd

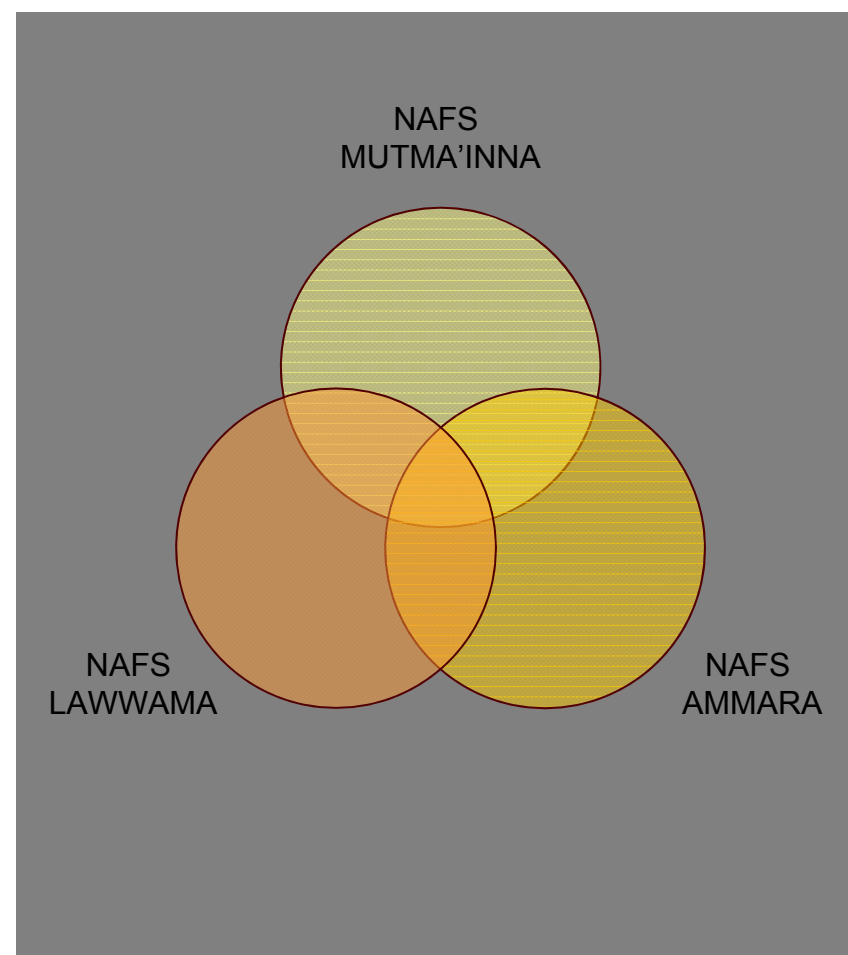
Osebnost v islamu

- Pojmovanja osebnosti
 - Veličina človeka je v osebnosti
 - Prerok Mohamed kot osebnostni ideal
 - Edinstvenost in enotnost osebnosti: duhovna in telesna celota; po islamskih predstavah je duhovna narava človeka bistvena in daje vrhunski pečat osebnosti
 - Pomembno je stremljenje k moralni in duhovni izpopolnitvi – moralni značaj (tirmidhi)
 - Modrost, pogum, skromnost in predanost Bogu
 - Islam je religija akcije, delovanja
- Eksternalnost
 - Fatalizem (kismet, fatum muhamedanum)

Koranski koncept osebnosti (1)

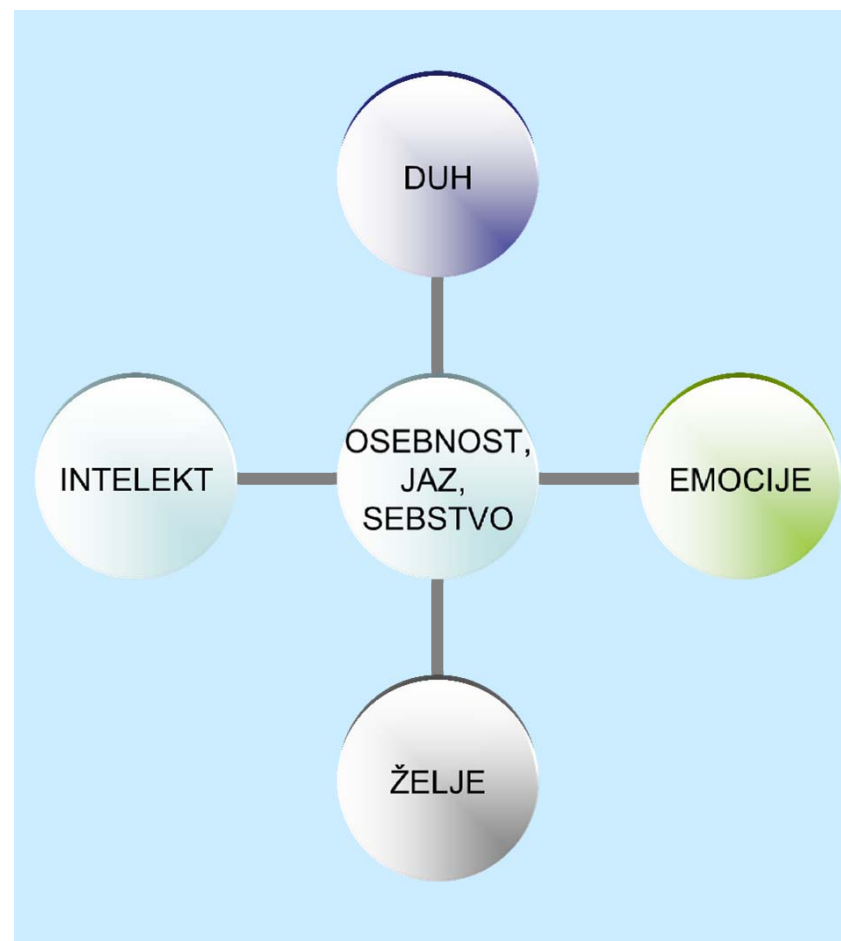
- Jaz, sebstvo je izvor vsega duševnega (nafs)
 - Nafs ammara (ukazujoči, nižji jaz – podobnosti z idom)
 - “to želim, zdaj in tukaj, ni važno, ali je prav ali ne”
 - Nafs lawwama (približujoči se jaz)
 - Zvest o moralni ustreznosti ravnanja, vest in obžalovanje/kesanje “tega ne bi smel narediti in žal mi je, da sem”
 - Nafs mutma'inna (umirjeni jaz)
 - Stanje notranjega miru in sreče, cilj osebnostne rasti

Koranski koncept osebnosti (2)

- Vidiki osebnosti in sebstva
 - Želje
 - Emocije
 - Intelekt
 - Duh
- Osebnostna rast
 - Človek se rodi v stanju čistosti (fitrah) – ne greha!; pod različnimi vplivi se lahko od tega stanja oddalji in s samoizpopolnjevanjem se vrača v stanje čistosti
 - Pomembni so vplivi dednosti, fizikalnega in socialnega okolja, zlasti ožje skupnosti in družine: ti vplivi so lahko pozitivni ali negativni
 - Osebnostna rast poteka pod božjim vodstvom in je možna zaradi človekove svobodne volje
- Težko razrešljivo nasprotje med doktrino o svobodni volji in o božji volji, po kateri se vse dogaja (kismet)

ANTIČNA FILOZOFSKA PSIHOLOGIJA

Predfilozofske predstave o duši

- Tradicionalna pojmovanja o duši v helenskem svetu
 - thymos, ker, (kardia), phrenos
 - psykhe
 - pneuma je filozofski pojem
- Pojmovanja o duši v starogrški mitologiji in verstvu
 - Hades
 - “sence”

Zgodnji grški filozofi o duši

- Jonski filozofi: Tales, Anaksimenes, Anaksimander
- Heraklit
- Eleati (Parmenid, Zenon)
- Pitagora
- Empedokles
- Demokrit (atomisti)

Jonski filozofi

- Jonska filozofija
 - naivni “materializem”
 - problem “prasnovi”
- jonski filozofi o duši
 - Thales (okrog –600)
 - Anaksimenes (po –600)
 - duša je iz zraka, torej iz prasnovi
 - Anaksimander (pred –494)
 - duša je blizu apeironu (»neomejen« vir sveta, ki se nanaša tudi na začetek obstoja, bivanja)

Heraklit (po –500)

- fragmenti
- dialektika
 - panta rhei (vse teče),
“ne moreš dvakrat
stopiti v isto reko”
- logos
- ogenj kot prasnov
 - duša je spoj ognja in
vode
 - logos duše

Pitagora (okrog –530)

- izraz philosophia
- mistična, duhovna filozofija
- princip harmonije
- znanost, matematika, geometrija
- duša
 - duhovni princip (idealizem)
 - nauk o selitvi duš
 - krepostno življenje, askeza
 - duhovno očiščevanje

Parmenid (okrog –475) in eleatska šola

- Elea
- panta hen: vse - eno
(idealistični monizem)
- primat razuma nad
izkustvom
 - izkustvo je varljivo
 - verjeti moramo razumu
 - varljivost sprememb,
gibanja, mnoštva
 - vse je eno, večno, negibno,
nedeljivo, neskončno

Anaksagora (okrog – 500 do –428)

- vse je sestavljeno iz prvotnih delcev (vpliv na atomiste)
 - pluralnost osnovnih, neodvisnih elementov, “semen” (omoiomereia)
- nesnovni božanski um (nous) vodi naravo in ureja delce (jih ločuje in kombinira)
 - duša je “najfinejša od vseh stvari”
 - je vzrok gibanja, torej neke vrste fluid
 - je čista, nemešana
- evolucija kozmosa
 - sedanji predmeti in bitja so se razvili iz drugačnih

Demokrit (okrog –420) in atomisti

- atomizem
 - prasnovi je nešteto
 - majhni, končni, nedeljivi delci – atomi
 - vse je sestavljeno iz njih in določeno z njimi
- duša je iz posebno majhnih, okroglih in hitrih atomov
- učenci, npr. Levkip
 - atomi se razlikujejo po velikosti, obliki in teži

Teorije atomistov

- Zaznavanje in duševno delovanje
 - prvi empiricizem in mehanicizem
 - mišljenje je gibanje atomov, misel je oblika gibanja in spodbuja gibanje
 - zaznava je delovanje atomov
 - zaznavamo s čuti in z razumom
 - razumsko zaznavanje je neposredno in bolj zanesljivo
- nauk o duševnem miru
 - ataraksija – življenjski cilj
- vpliv atomizma

Empedokles (okrog – 440)

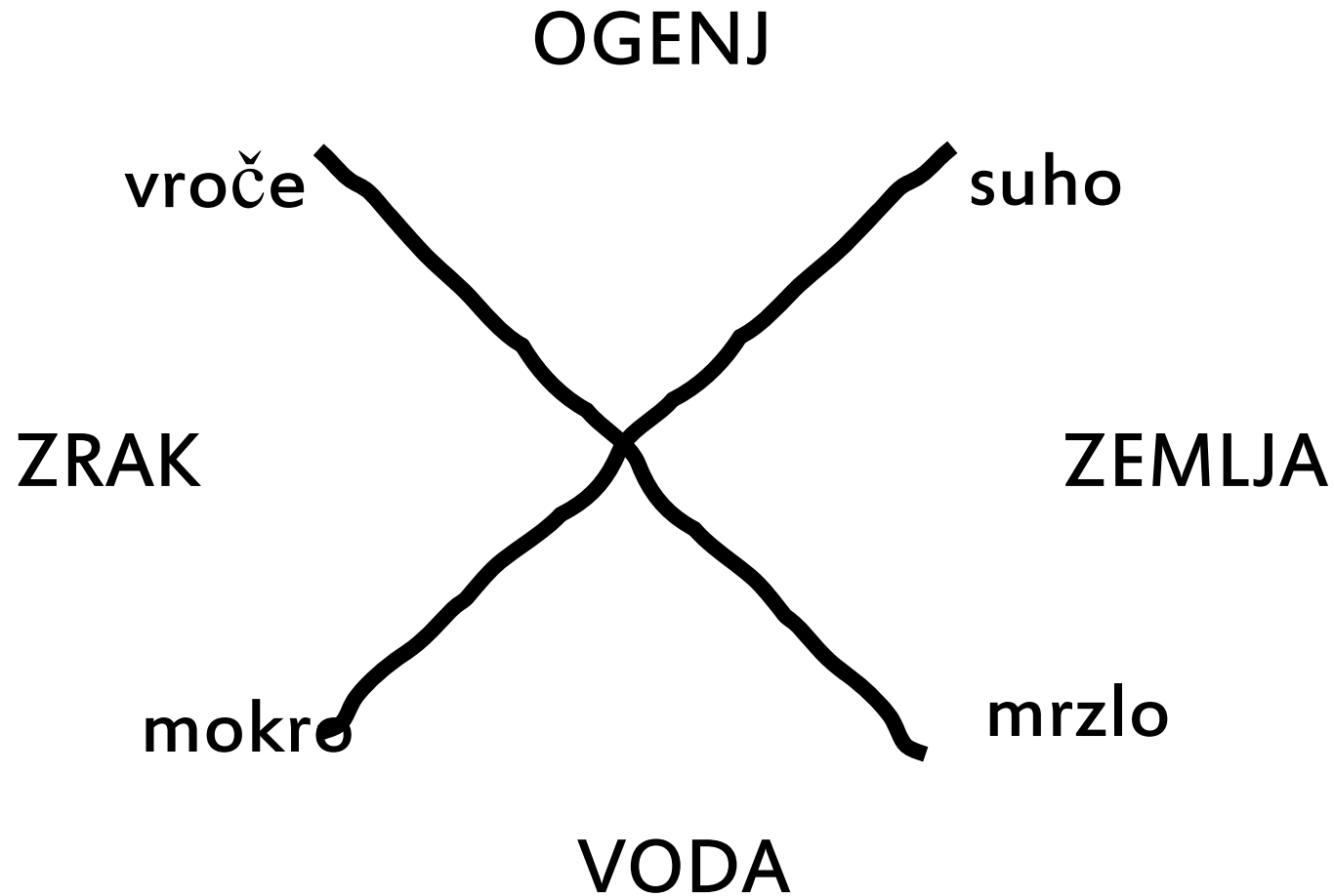
- nauk o štirih prvinah (koreninah)
 - ogenj, zrak, voda, zemlja
 - zrak je materija
- nauk o štirih lastnostih
 - toplo-hladno, suho-vlažno
- nauk o dveh silah
 - ljubezen (philia), razdor (neikos)
 - mešata prvine
- večni cikel
 - kaos-oblika-kaos-oblika
- mistična orientacija

Psihološko gledano je Empedokles zanimiva osebnost, nekateri pravijo, da je morda nagibal k manični depresiji. Včasih je mislil o sebi kot o božanstvu: "Toda zakaj bi kar naprej govoril eno in isto o tem, kot da je to nekaj posebnega, da sem vzvišen nad smrtnimi ljudmi, obsojenimi na propad!" Drugič se spet čuti strašno grešnega: "Ah, težko meni, ker me neusmiljena smrt ni uničila prej, preden sem storil grešna dela in jedel s svojimi usti..."

Žal ni ohranjeno, kaj je tako grešnega jedel, a to lahko sklepamo po drugih besedilih: "Vzdrži se popolnoma lovorovega listja!". In: "Nesrečnik, največji nesrečnik, roke proč od boba!" V vseh teh izjavah pa se najbrž zrcali orfično mišljenje, da so ljudje, ki so duhovno čisti, pripravljeni na večno življenje, medtem ko so navadni smrtniki "obsojeni na propad". Kot orfiki in pitagorejci je očitno tudi Empedokles povezoval duhovno rast z vzdržnostjo do jedi, kot so bob in meso in pa do razvad, kot je žvečenje lovorjevega listja...

Teorija prvin (“korenin”)

Opis temperamentov

PRVINE, LASTNOSTI	TELESNA SNOV (TELESNI SOK)	TEMPERAMENT
ogenj vroče, suho	žolč	koleričen <i>silovitost, razburljivost</i>
zrak vroče, mokro	kri	sangviničen <i>živahnost, podjetnost, lahkotnost</i>
voda mrzlo, mokro	sluz	flegmatičen <i>hladnokrvnost, stabilnost</i>
zemlja mrzlo, suho	črni žolč	melanholičen <i>pesimizem, otožnost, globina</i>

- Hipokrat, Galen
- nauk o 4 prvinah
- nauk o 4 lastnostih
- prvine in človek
- medosebne razlike

Sokrat (-470 do -399)

- spoznavno etična orientacija
- pomen samospoznanja
- metode spoznanja
- filozofski pristop

Sokrat – spoznavno etična orientacija

- Združitev spoznavne teorije in etike: spoznanje in resnica sta dobra
 - vse zlo izvira iz neznanja
 - resnica in spoznanje sta tudi vrlini (vrednoti)
 - spoznanje dobrega nujno vodi k dobremu ravnanju (?)

Sokrat – pomen samospoznanja

- moč spoznanja je vrojena, potrebno ji je prisluhniti
- v duši nosimo resnico in s pravo metodo mišljenja jo lahko spoznamo

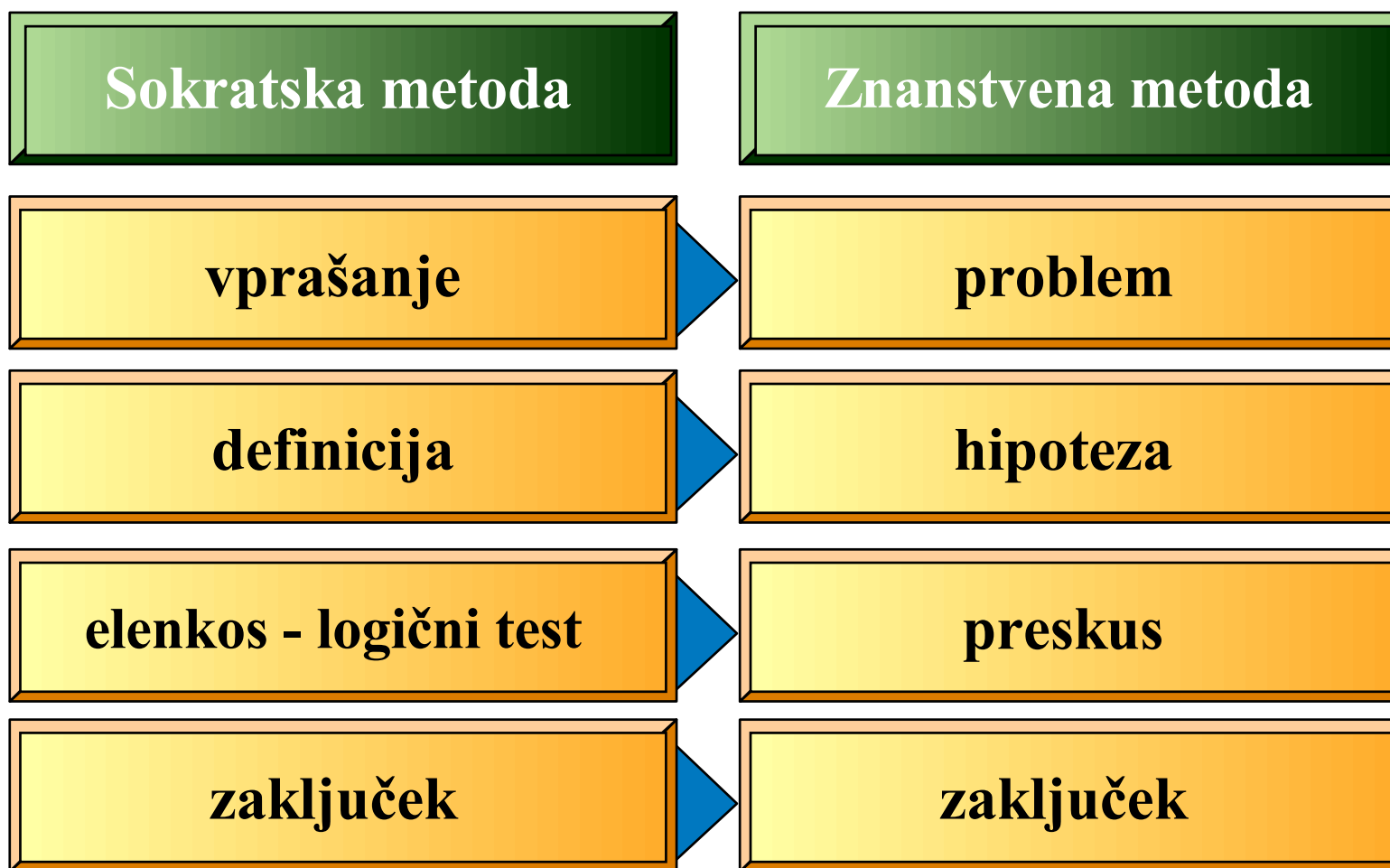

Sokrat – filozofski pristop in metode

- filozofski pristop
 - startna točka spoznavanja
 - vem, da nič ne vem
 - notranji glas (daimonion) nas vodi po pravi poti
 - logika in metode spoznanja
- Sokrat ni oblikoval sistematske teorije, prispeval je predvsem metodo mišljenja in etiko
- njegovo filozofijo sta posredovala naprej Platon in Ksenofont

Sokratska metoda in znanstveni pristop

Platon (-427 do -347)

- utemeljitelj idealizma
- mistične prvine
- teorija idej in form
- duša
 - narava in izvor
 - sestava
- hierarhija idej in vrlin

Platon – teorija idej in form

- dva svetova
 - večni, popolni duhovni svet, svet idej (ideje obstajajo realno, neodvisno – realizem)
 - minljivi, varljivi materialni svet
 - slednji je kopija ali odsev prvega (prisposodba votline)
 - ideja pomeni bit in je transcendentna materialnim objektom

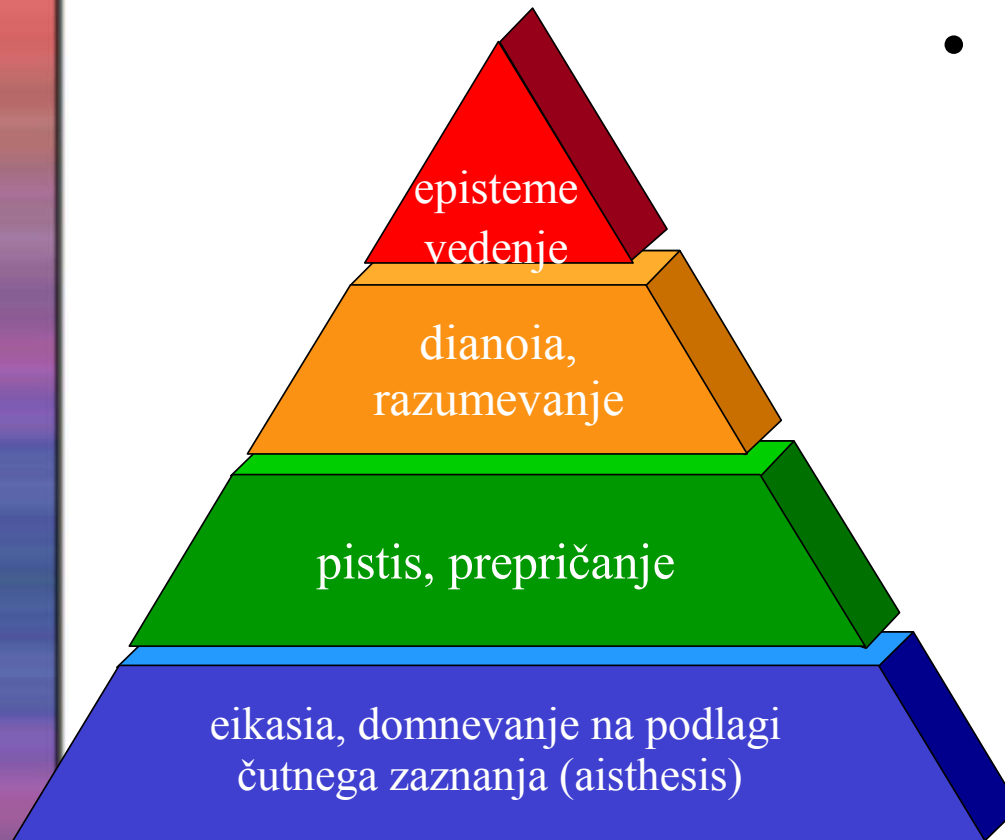

Prispodoba votline

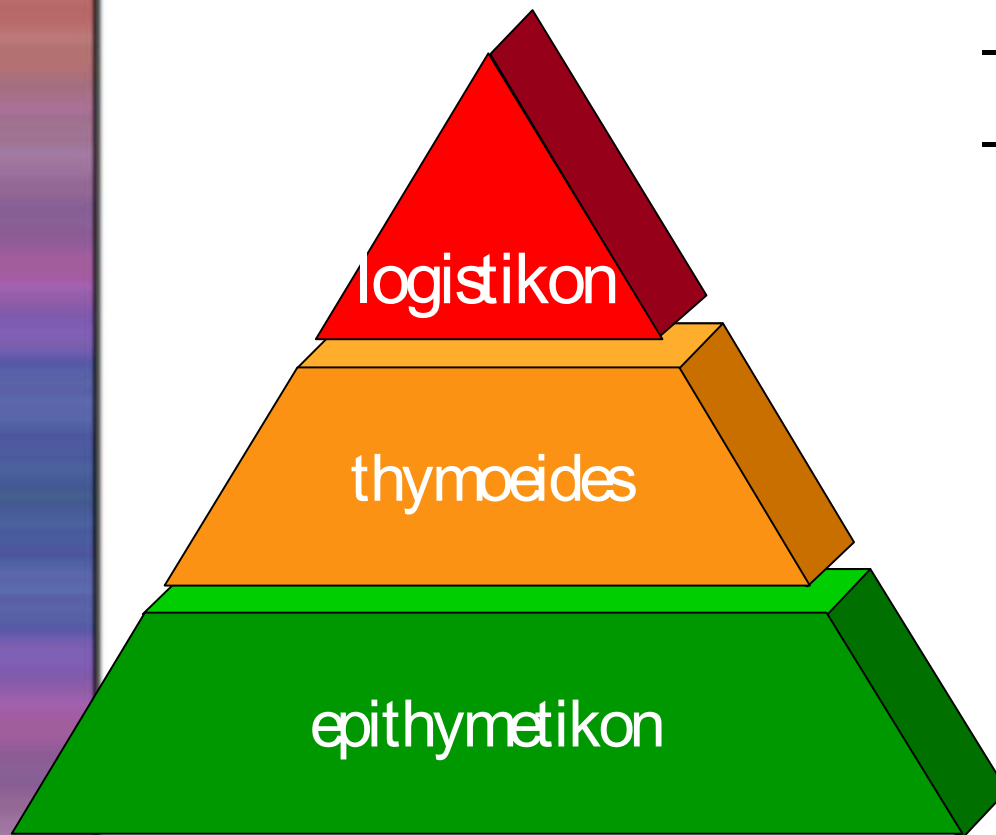
Platon – teorija duše

- narava in izvor duše
 - iz sveta idej, po naravi ima lastnosti svetovne duše
 - je princip življenja (Aristotel!), “sama sebe gibajoča”
 - “jetnica telesa”
 - spomin na duhovne resnice (anamnesis)
 - 4 stopnje spoznanja

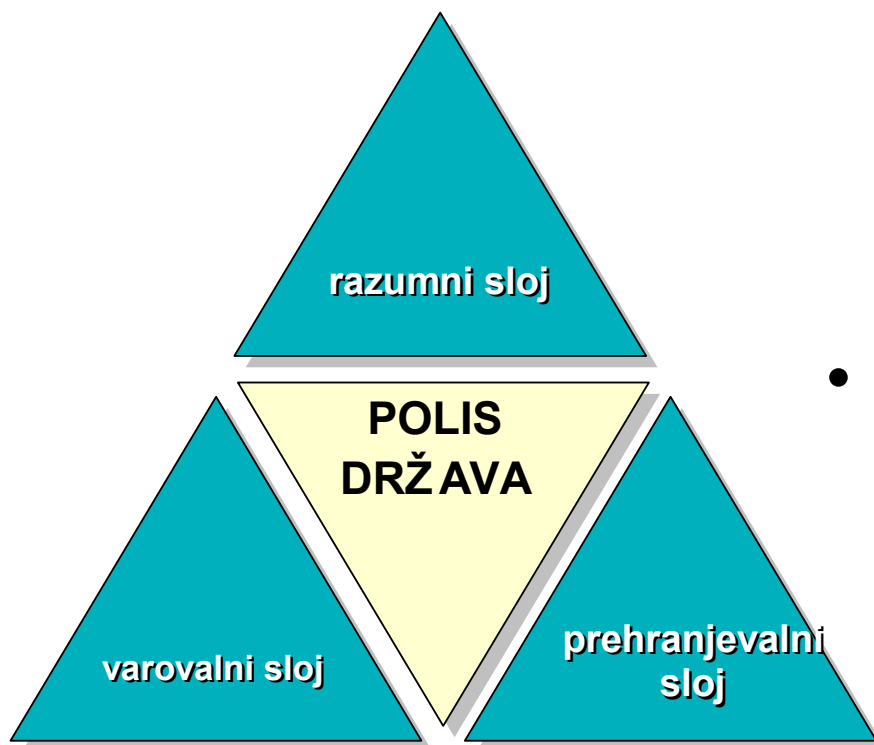
Platon – teorija duše

- sestav duše
 - kompleksnost duše
 - duševne plasti
 - epithymetikon, hotna duša - trebuh
 - čutne potrebe
 - materialne dobrine
 - thymoeides, čustvena (srčna, srdita) duša - srce
 - čustvenost, pogum
 - logistikon, razumska duša - glava
 - razum

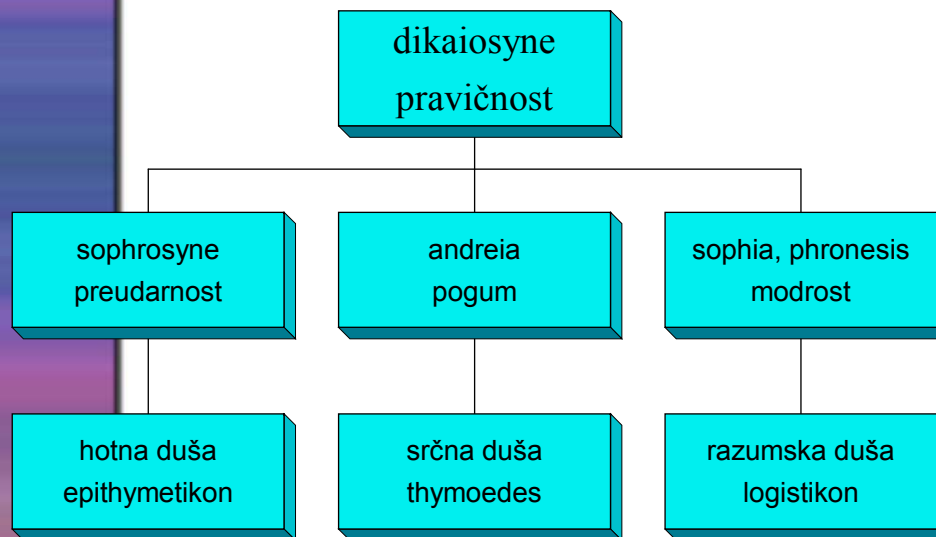
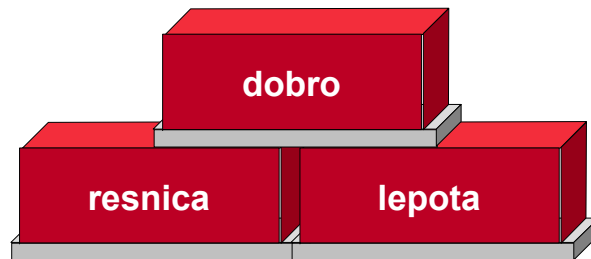
Platon – tipologija osebnosti in slojev

- idealni državni red
 - tipologija osebnosti
 - tipologija družbenih slojev
 - pravilno ujemanje med sloji
- pomen trilogije
 - funkcionalna delitev duševnosti in osebnosti

Platon – hierarhija idej in vrlin

- hierarhija idej
 - dobro
 - resnica, lepota
 - druge ideje
- duševne plasti in vrline
 - pravičnost, dikaiosyne
 - zmernost, preudarnost (sophrosyne)
 - pogum, močatost (andreia)
 - modrost (sophia, phronesis)

Aristotel (-384 do -322)

- poleg Platona najbolj vpliven antični filozof
 - filozofija (logika, metafizika, etika, spoznavna teorija...), psihologija, biologija, fizika, politika, retorika, poetika
- teorija forme in materije
- teorija vzročnosti
- teorija duše
- teorija spomina, asociacij. sanj, prerokovanja (predvidevanja)
- teorija vrlin

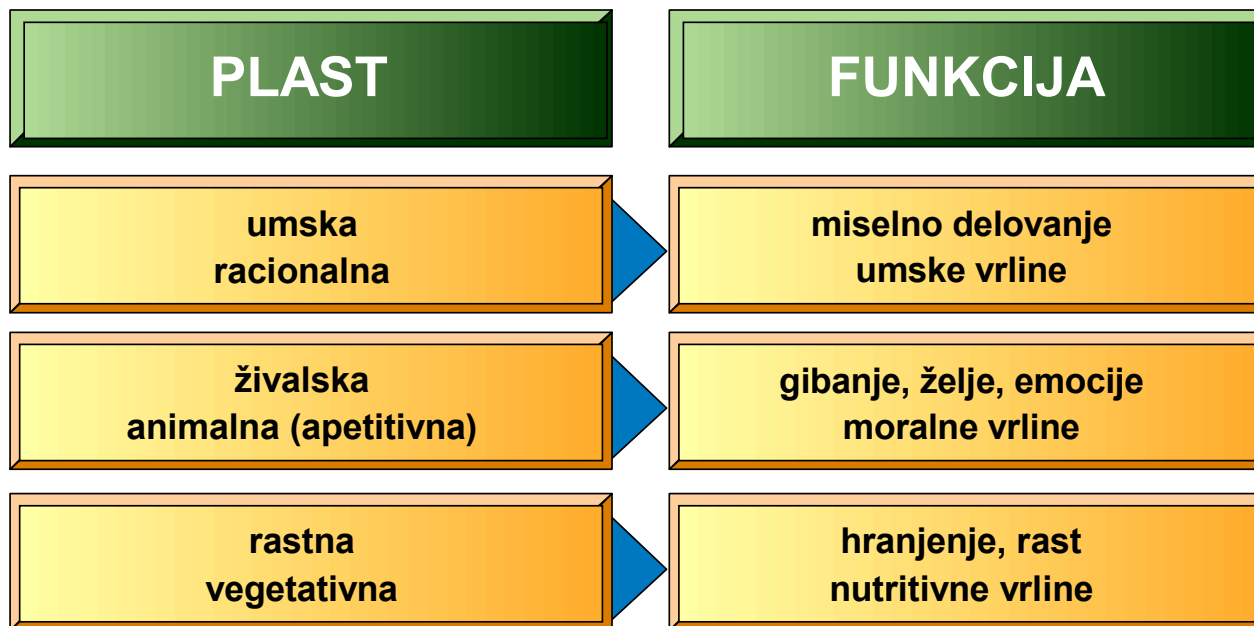
Osnove Aristotelovega sistema

- teorija forme in materije
 - kritika Platona
 - forma IN materija sta v vseh stvareh in sta neločljivi

Teorija duše

- duša je forma telesa
 - entelehija, forma = življenjski princip, smisel, funkcija
 - z dušo pridobi telo popolnost
- tri moči, plasti ali deli duše
 - um
 - trpni
 - dejavni

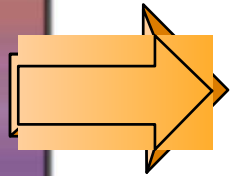

Delovanje duše

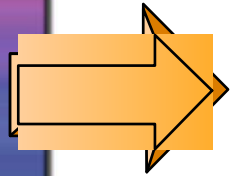
- Čuti, zaznave, predstave
 - pet čutov
 - čutne slike lahko prikličemo neodvisno od predmetov
- Spomin
 - zaznano se ohrani v duši
- Asociacije
 - ohranjeno se povezuje
- Sanje
- Predvidevanje
- Mišljenje, umovanje
 - razum nam osvetli objekte mišljenja tako kot sonce osvetli predmete, da lahko vidimo njihove kvalitete

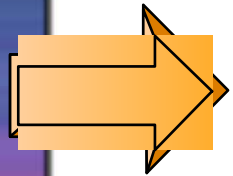
Asociativni zakoni

STIČNOST

PODOBNOST

KONTRAST

Nauk o značajih

hinaavstvo (licemerstvo)	praznovernost
prilizovanje	godrnjavost (sitnost)
dolgoveznost	sumničavost
neotesanost	umazanost
laskanje iz samoljubja	nevzgojenost
pokvarjenost (podlost)	častihlepnost (stremušstvo)
blebetavost (klepetavost)	skopušstvo (materializem)
izmišljanje	hvalisavost
nesramnost	nadutost
pretirana varčnost	strahopetnost
nedostojnost	oligarhična miselnost
netaktnost	neprimerna mladostnost
vsiljivost	ogovarjanje
topoglavost	ščitenje kriminalcev
oholost (ošabnost)	lakomnost

- Teofrast

Primeri opisa značajev

- **NESRAMNEŽ:** "je v stanju, da ponovno pride k človeku, ki ga je ravno prevaral in ga zopet poprosi za posojilo", "zna oditi v tujo hišo, si danes izposoditi ječmen, jutri slamo, pa celo sili ljudi, od katerih si sposoja, da mu te stvari osebno nosijo domov".
- **SKOPUH:** "če mu žena izgubi drobiž, je zmožen prestaviti vse pohištvo, postelje, skrinje in tla pa nekajkrat preiskati".
- **NEDOSTOJNEŽ:** "v gledališču začne ploskati, ko so drugi že prenehali", "če vidi nekoga, ki se mu zelo mudi, ga pokliče, češ naj ga počaka", "človeka, ki je izgubil važno pravdo, prestreže, ko odhaja iz sodišča in mu čestita".
- **NETAKTNEŽ:** "prireja podoknice svoji dragi tedaj, ko jo trese mrzlica", "ko ga na svatbi pozovejo, da spregovori (v čast nevesti), začne udrihati čez ženski spol".
- **TOPOGLAVEC:** "ko s kamenčki nekaj izračuna in pride do rezultata, vpraša soseda 'Koliko je že to?'"
- **GODRNJAČ:** "Jezi se na Zeusa, ne zato, ker pada dež, temveč zato, ker pada prepozno", "ko mu nekdo pove, da se mu je rodil sin, mu odvrne: rajši bi rekel, da sem izgubil pol imovine, pa bi povedal pravo resnico".
- **NEVZGOJENEC:** "Vzame dojilji dete z naročja, mu sam daje prežvečeno hrano in ga pri tem ljubkuje z besedami: ti očetov spodrsljajček".
- **STRAHOPETEC:** "Med bojem kliče tovariše, naj se ustavijo in razgledajo, ker je težko reči, kdo so sovražniki. Ko sliši bojni hrup in vidi, kako ljudje padajo, reče tistim okoli sebe, da je v naglici pozabil meč, steče v šotor in pošlje sužnja, naj pogleda, kje je sovražnik. Medtem skrije meč pod blazino in potroši ves čas, češ da ga išče".

HELENISTIČNA IN RIMSKA FILOZOFSKA PSIHOLOGIJA

Značilnosti helenistične filozofije

- Povratek k zgodnejšim filozofom
 - čeprav platonska in aristoteljanska šola še obstajata, pomembni filozofi črpajo ideje tudi od predsokratskih filozofov
- Širjenje obzorja, novi izvori idej
 - religiozni in miselni tokovi vzhoda (judaizem, krščanstvo)
- Obrat k misticizmu v času propadanja rimskega imperija
 - povratek k Platonu, novoplatonizem
 - širjenje gnoze in krščanstva

Epikureizem

Epikur (-341 do -287) je svojo filozofijo zasnoval na povratku k atomističnemu materializmu. Dušo je sicer pojmoval podobno kot Aristotel, pomenila mu je življenjsko silo, sestavljena je iz atomov zraka in ognja, ki so raztreseni po telesu, sevajo s površja stvari in prihajajo kot posnetki teh stvari v naša čutila.

Epikur obnavlja empirizem, v čutnem izkustvu vidi vir spoznanja. Njegova etika je usklajena s čutnostjo: najvišji cilj je ugodje - *hedone*, vendar predvsem ugodje v dušnem miru in nevznemirjanju. Epikur pravi, da je treba užitke duha ceniti bolj kot slasti mesa, seveda pa je duhovno stvarnost pojmoval materialistično. Dušni mir mu pomeni vedro, tiho, spokojno življenje. Prostovoljna smrt je boljša od neznosnega trpljenja.

Epikurejstvo lažje razumemo, če pomislimo na njegov čas. V dobi helenizma se je stari svet s svojimi predstavami in vrednotami začel rušiti. Epikur izrecno pravi, da želi rešiti človeštvo dveh velikih strahov - strahu pred bogovi in strahu pred smrtjo. Bogov se ni treba bati, saj žive svoje življenje v "metakozmijih" (prostori med neštetimi svetovi) in se ne menijo za ljudi in njihove usode. Še manj se je treba bati smrti, saj je ne moremo doživeti. Dokler živimo, namreč smrti ni, ko pa umremo, ni več nas.

- hedonizem
 - cilj življenja je sreča, živeti je torej treba v ugodju in zadovoljstvu
 - hedone - ugodje
- Epikur (-341 do -287)
- Lukrecij (Titus Lucretius Carus, -96 do -55)
 - populariziral Epikurov nauk v rimski dobi (*De rerum natura*)
- Kirenska šola (kirenaiki)
 - zagovarjali skrajni hedonizem

Epikurov nauk

- praktični cilj filozofije
 - narediti človeka srečnega
 - premagati strahove
 - pred smrtjo
 - pred bogovi
 - pred praznoverjem
- povratak k predsokratikom
 - atomizem
 - empirizem (spoznavanje je rezultat čutnih vtisov)
 - svobodna volja
- v naravi se ohrani, kar se ji prilagodi

Kiniki in stoiki

Po Epiktetu se odzivamo na svet, kot ga tolmačimo in ne, kot dejansko je (podobno je današnje izhodišče sodobne kognitivne psihologije!)

- **Kiniška šola**
 - Antistenes, Sokratov učenec
 - iz kiniške se je razvila stoiška šola (stoa poikile)
- **Stoicizem**
 - helenski
 - Zenon iz Kitija (-337 do – 264), Kleantes (-331 do – 264), Hrisipos (-280 do – 207)
 - rimski
 - Seneca (-4 do 65), Epiktet (50 – 120), Mark Avrelij (121 – 180)

Stocizem

Za psihologijo je zanimiva stoiška filozofska šola. Stoiški sistem se je posebno uveljavil v rimski dobi, pri filozofih Seneci (-4 do 65), Epiktetu (okrog 50 do 120) in Marku Avreliju (121 do 180). Zadnja dva sta zanimiv par: prvi se je rodil kot suženj, drugi je bil rimski cesar!

Seneca je, navezujoč se na Aristotela in Teofrasta, opisal značaj kot trajno in enotno voljno usmerjenost posameznika ("semper idem volle atque idem nolle" - vedno isto hoteti in istega ne hoteti) - to lahko povežemo s poznejšimi in tudi s sodobnimi pojmovanji značaja. Epiktet je poudarjal moralno in religioznost (govoril je o Bogu, a ni bil kristjan in v nasprotju s Seneco ni verjel v osebno življenje po smrti); po svoje je predhodnik kantovske, fenomenološke in kognitivne psihologije: trdil je, da ne vidimo sveta, kakršen je, temveč svet, kot ga zaznavamo in ga tolmačimo.

Stoiki so bili empiristi. Duša je ob rojstvu kot nepopisan list - *tabula rasa*. Zunanje stvari se vtiskujejo kot pečat v vosek. Empirizmu se pridružuje asociativizem: čutni vtisi se povezujejo v izkušnje. Toda za človeka je pomemben tudi govor in stoiki so razvili pravo teorijo o jeziku. Besede so označevalci misli, a bolj kot besede (imena) so pomembni stavki.

Stocizem

Naše predstave so delci najfinejše prvine, etra. Vse obstoječe pa prežemajo tudi duhovne sile, ki izžarevajo iz prasile, božanstva. Človeška duša je posnetek kozmične duše. Po smrti obstane le dobra duša, a le do novega nastanka sveta; stoiki so verjeli v večno prenavljanje sveta, v neznansko dolgih obdobjih. Svet propade v svetovnem požaru in se spet prerodi v kozmičnem praognju, ko nastane povsem nov svet. Tako se ponavljajo cikli propadanja in prerajanja.

Stoiki so znani po svojih etičnih načelih. "Stoiška" etika zmernosti, nevznemirjanja, indiferentnosti, je prešla v pregovor. Predvsem je treba znati prenašati zlo in trpljenje. Duša se očiščuje s tem, da premagujemo poželenja in strasti - tedaj je naša duša na pravi poti do nesmrtnosti (spominja na indijsko filozofijo, budizem). Dušo v tem čistem, najvišjem dometu nesmrtnostni, so stoiki označili z izrazom *pneuma*. Štirje afekti, ki jih je treba obvladovati, so veselje, poželenje, skrb in strah.

Stoiki so zagovarjali ločenost, individualnost posameznika. Obenem pa so videli tudi podobnost vseh umnih bitij in zagovarjali kozmopolitizem, "svetovno državljanstvo". Posameznik se povzdigne v občestvu sebi enakih. Treba je živeti v skladu s svojo naravo, a ne čustveno, temveč razumsko. Stoiška samoaktualizacijska doktrina se glasi: živi v soglasju s seboj, sebi zvesto. To pomeni živeti v skladu z razumom, ki svobodno izbira. Pri tem se odloča za vrlino. Ker pa je ta samo ena, je svobodna izbira pravzaprav svojevrstna nujnost.

Stoiška psihologija in etika

PSIHOLOGIJA

empirizem: duša je ob rojstvu kot nepopisan list (tabula rasa)

teorija afektov: veselje, poželenje, žalost, strah

iz temeljnih afektov izvirajo druge strasti: ljubezen, sovraštvo, bolečina, skrbi

teorija jezika: besede (imena) so označevalci misli, a bolj kot besede so pomembni stavki

ETIKA

živeti je treba v skladu z razumom, s svojo naravo in božjim redom

varovati se moramo vznemirjanj - afektov in strasti

vrhunski cilj je stanje indiferentnosti, duhovno očiščenje

individualizem in kozmopolitizem: ljudje smo ločeni, a smo enaki po duhu in moramo živeti v bratstvu

Skepticizem

- sofistično izhodišče
 - relativnost in nespoznavnost resnice
- Piron (? do –275)
 - teorija dvoma – skepsis
 - vzdržanje sodb - epohe
 - ker ne moremo spoznati resnice, se moramo vzdržati sodb, zlasti skrajnih
- Timon (-325 do –235)
 - za vsako trditev najdemo enako dobre argumente za ali proti
- Karneades (-212 do –129)
 - teorija verjetnosti
 - za nobeno trditev ni mogoče dokazati, da je resnična, mogoče pa je dokazati, da je bolj ali manj verjetna
- Enesidemos
 - 10 argumentov skepticizma
- Sextus Empiricus
 - bolj moramo zaupati opazovanju in zdravi pameti kot teorijam

Neoplatonizem (novoplatonizem)

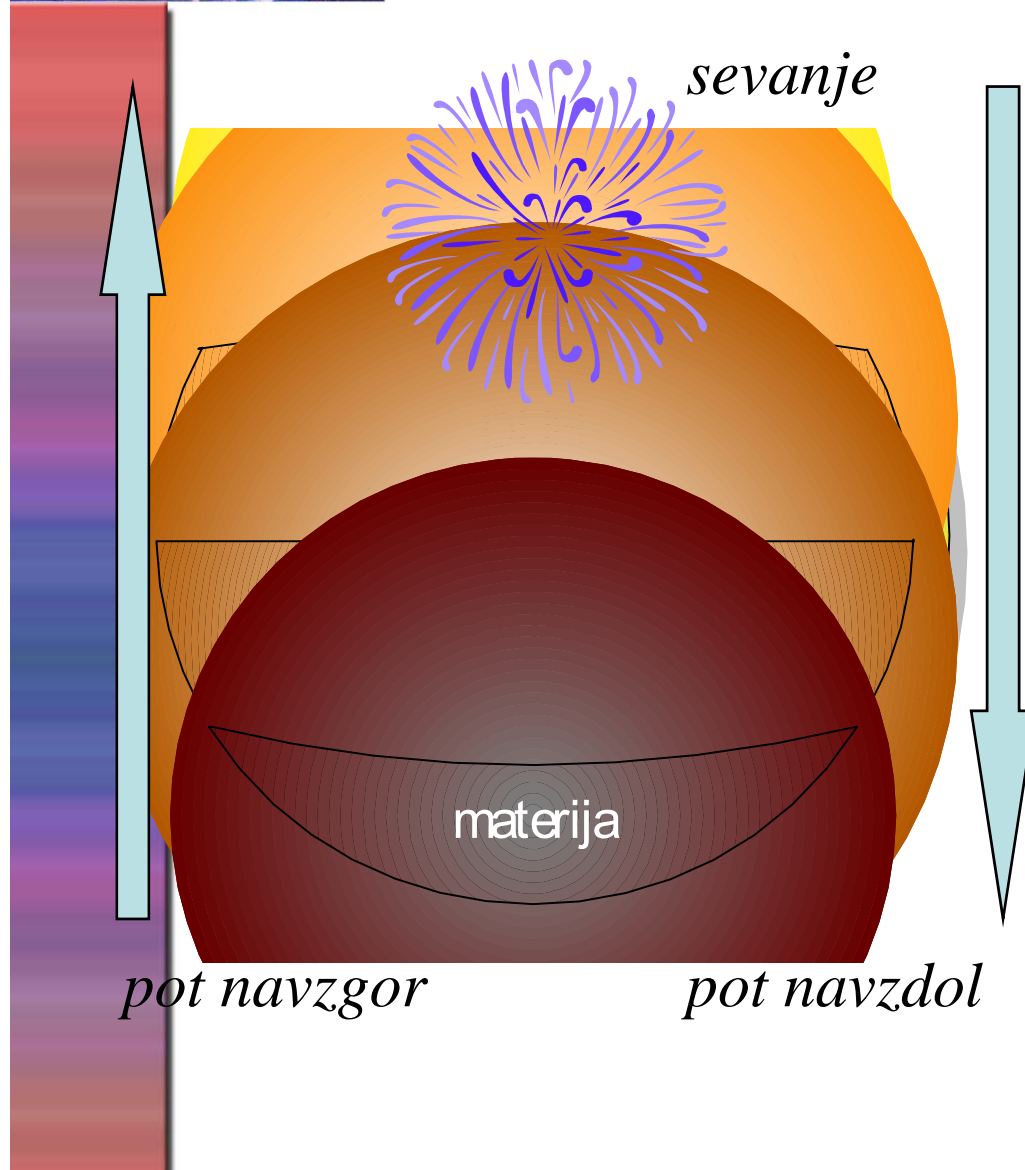
V dobi nemirov in propadanja rimskega cesarstva je ponovno oživel zanimanje za platonizem. Novoplatoniki so iz Platonovega nauka prevzeli zlasti mistične, "pitagorejske" prvine in ga nasploh izrazito mistično obarvali. Novoplatonizem pomeni prvi velik vrhunec mistične filozofije, filozofije, ki se (morda tudi zaradi razočaranja nad svetom) obrača k nadsvetnemu in nadčutnemu. Dostop do večnega, blaženega, absolutnega je možen s posebnim, mističnim izkustvom, ki je neizrekljivo in nas premakne v sfero absolutnega bivanja.

Novoplatoniki, še zlasti Plotin, so zasnovali glavne obrise nadčutnega izkustva in opozorili na njegovo neprimerljivo in samozadostno veličino. S pitagorejstvom, platonizmom in novoplatonizmom je zahodna mistična filozofija komplementarna vzhodni, predvsem indijski duhovni modrosti, čeprav je ta tradicija v zahodni miselnosti ostala nekako zunaj njenega "glavnega toka". Novoplatonizem je zadnji veliki vzpon antične filozofije pred krščansko filozofijo. Vendar ne predstavlja enotne "šole".

- povratek k pitagorejsko platonski tradiciji (mistično)
- predhodniki
 - Filon Judejec (Philo Iudaeus)
 - Bog presega človeški razum in je zato neopisljiv
 - vse je možno razumeti kot stopnje odmikanja od Boga, na koncu tega odmika je materija, ki je vir zla
- novoplatoniki
 - Plotin (204 – 270), Eneade
 - Amonij Saka, Jamblivos, Porfirij, Proclus

Plotin

- idealistični monizem
- mistična teorija
- teorija biti
 - Eno, duh, duša, materialni svet
 - emanacija (eklamptosis)
- sovpadanje form v Enem
- dvojni pogled duše
 - pot navzdol in pot navzgor
- ekstaza (ekstasis)
 - opis višjih duhovnih stanj
 - mistično zlitje
- etika, estetika, spoznavna teorija
- teorija arhetipov (Jung!)

Gnoza

- V zgodnjih časih krščanstva se je uveljavilo gibanje, ki je pojmovalo mistično spoznanje Božje modrosti (*gnosis*) kot najvišjo stopnjo krščanstva. Gnostiki so krščanski nauk prepletli s prvinami nekrščanske filozofije in drugih verstev, kljub temu pa so oblikovali versko filozofski sistem, ki ob vsej raznoterosti vsebuje nekaj enotnih potez. Ta sistem je bil v svojem času vplivnejši, kot so menili do nedavnega, njegov vpliv se je ohranil tudi pozneje, a predvsem v mistični in ezoterični tradiciji. Med različnimi gnostiki je najbolj znan Valentin (deloval je med leti 135 in 160), njegovi pristaši valentinijanci tvorijo najmočnejšo skupino gnoze.
- Gnosticizem je ustvaril bogato mitologijo, vrh katere je Bog kot najvišje, absolutno, transcendentno bitje. Ni stvarnik, vendar emanira substanco vsega obstoječega. Ob tem bitju obstaja 30 višjih duhovnih bitij ali *aionov* (eonov), vsi skupaj tvorijo višji svet, ki ga gnostiki označujejo z izrazom *pleroma*. Materialni svet in duša sta stvaritev bitja, ki ga je ustvaril aion Sophia (Modrost). Ta se ni zavedal pravega izvora sebe in sveta in je stvaritev lažno pripisoval samemu sebi. To bitje včasih označujejo tudi kot demiurga, torej "polstvarnika", saj naj bi predelal stvari, ki so že imele božje bistvo v sebi in jih imel pomotoma za svoje lastne kreacije (nekateri gnostiki vidijo v tem bitju /lažnega/ boga stare zaveze, medtem ko naj bi bil bog nove zaveze resnični, transcendentni Bog). Materialni svet in duša sta minljiva in ne moreta biti večna. Le duh (*pneuma*) je nesmrten, je človekova vez z božjo esenco in ob ustreznem življenju omogoča dostop do višje modrosti in do odrešitve, ki jo je človeškemu rodu nakazal Jezus Kristus.

Gnostična psihologija in tipologija

- Gnostiki so oblikovali več pojmovanj, ki so psihološko zanimiva. Pomembno je gnostično razlikovanje med dušo, ki se "oklepa" telesnega in je kakor telesno tudi sama minljiva, ter duhom (pneuma), ki kot božja iskra povezuje človeka z božanskim.
- Telo, duša, duh (*Po gnostičnih verovanjih ima človek trojno naravo: telesno, duševno in duhovno. Glede na to, katera prevladuje, ločujejo gnostiki telesne ljudi ali hiletike, duševne ljudi ali psihike in duhovne ljudi ali pneumatike. Le slednji so na poti, da se zavejo svojega pravega božanskega bistva, da dosežejo višjo modrost (gnosis) in popolno odrešenje. Psihiki lahko s pomočjo vere dosežejo nižjo raven odrešenja. Gnostiki so bili - podobno kot drugi mistiki in ezoteriki - prepričani, da se v posameznikovem duhu zrcali bistvo vesolja ("kakor zgoraj, tako spodaj"). Človek je v tem smislu mikrokozmos, v katerem odseva makrokozmos.*)
 - duh (pneuma), povezuje človeka z božanskim, je nesmrten
 - duša se oklepa materije in je minljiva
 - telesno je vir neznanja in grešnosti
- globinska simbolika (Jung)
 - ontološko ali psihološko tolmačenje gnostičnega mita?
 - demiurg kot simbol človeka, ki je potlačil svoj duhovni izvor in izgubil stik z globinskim sebstvom.
 - mit o Sophiji prispodoba izgubljenega stika s kolektivnim, ontološkim duhovnim bistvom
- tipologija
 - hiletični, psihični in pneumatski tip osebnosti

KRŠČANSKA IN SREDNJEVEŠKA FILOZOFIJA

Krščanska in srednjeveška filozofija

Še pred prehodom v srednji vek je že pod vplivom krščanskega nazora (nanj pa sta vplivala predvsem judaizem in helenistična kultura) doživelo pomembno poglobitev tudi pojmovanje osebnosti. Krščanstvo pripisuje Bogu kot vrhunskemu in najpopolnejšemu bitju osebni ali osebnostni način bivanja. Aleksandrijski koncil leta 362 je končno odločil, da so Oče, Sin in Sveti duh tri božje osebe (lat. *persona*, grško *hipostasis*). Med Bogom, ki je najvišja oseba (kar troje oseb v enem) in človekom so cele sfere osebnostnih in duhovnih bitij (npr. angeli).

Pojem osebe in osebnosti je precej zaposloval pomembne krščanske mislece in filozofe v srednjem veku in mnogi med njimi so pomembno prispevali k pojmovanju duševnosti in osebnosti.

Iz srednjeveškega filozofskega obdobja imamo prvo zapisano definicijo pojma osebe (persona) in sicer pri Boetiju (480 - 525), ki je v šestem stoletju označil osebo kot "individualno podstat umske narave" (*persona est naturae rationalis individua substantia*). Iz besede persona so sholastični filozofi skovali abstraktnjšo izpeljanko "personalitas" - osebnost. Racionalnost, individualnost in substancialnost so ostale značilnosti pojma osebnosti v poznejši sholastični filozofiji.

Krščanska in srednjeveška filozofija

Zgodnji krščanski filozofi so morali tekmovati z močnimi filozofskimi šolami, npr. s stoiško, gnostično in novoplatonsko. Za krščansko filozofijo je značilen teološki obrat, obrat k božjemu razodetju. Razodetje in vera postaneta temelj spoznavne teorije namesto čutnega izkustva in razuma.

Temeljna težnja človeka je težnja k Bogu (lumen naturale). Usmeritev k naravi se nadomesti z usmeritvijo k božanskemu. Red stvarnosti gre v sosledju Bog - človek - narava. Bog je nad človekom, nad naravo, oboje je njegova stvaritev. In Bog ni ideja, duh, temveč oseba. Je transcendenten, ne biva v stvareh, temveč nad njimi. Človek je ustvarjen po božji podobi, zato je njegova eksistenca osebna. Človek ima kot oseba svobodno voljo in lahko greši. Narava je ustvarjena, a ne po božji podobi in je dana človeku. Je prehodna.

Namesto klasičnih vrednot lepote, resnice in dobrote (pulchrum, verum, bonum) so za krščanstvo najvišje vrednote vera, upanje in ljubezen. In ljubezen je najvišja med njimi, pooseblja jo sam Bog. Pojavlja se v treh razsežnostih, vertikalno (ljubiti in častiti Boga), vodoravno ali socialno (ljubiti bližnjega) in globinsko (razvijati ljubezen v sebi).

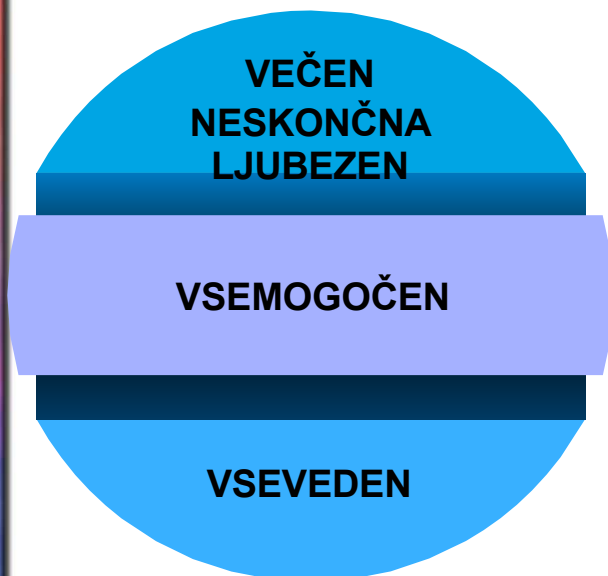
Avguštin (354-430)

Sveti Avguštin (354 do 430) je prvi veliki sistematik krščanske filozofije. Izhodišče filozofije je notranje izkustvo in notranja gotovost (podobno kot pri Sokratu). Gotovost tega izkustva usmerja k osebnemu doživljanju Boga. Prava pot vodi od zunanjega k notranjemu. Resnica je v naši notranjosti in vodi k Bogu. V našem notranjem bivanju odkrijemo temeljne resnice, ki jih imamo od Boga. Božja luč razsvetljuje našega duha, da lahko vidi resnico (pozneje, v renesančni dobi npr.

Pomemben je Avguštinov nauk o volji. Najvišje resnice so lahko razodete le po božji milosti. Zato pa je potrebna vera in volja za verovanje. Avguštin je najodločneje priznaval svobodno voljo, ki pomeni višjo stopnjo popolnosti. Seveda se je pri tem srečal s težavami, npr. z vprašanjem, kaj pomeni svobodna volja človeka spričo dejstva, da se vse dogaja po božji volji (so človekove svobodne odločitve neodvisne od božje volje?), ali pa z vprašanjem, ali je Bog še vsemogočen in neskončno dober, če dopušča da človek greši. Po Avguštinu lahko človeka pred pogubljenjem reši le božja milost, in to s posredovanjem cerkve (*nulla salus extra ecclesiam* - ni odrešenja zunaj cerkve). Avguštin je tudi "prečesal" klasično antično etiko. Vrlina je življenjska modrost, ki vodi k zveličanju. Kristjaniziral je platonske vrline in jim dodal nove, že omenjeno trojico vera, upanje in ljubezen.

Avguštin (354-430)

- utemeljitelj krščanske filozofije
 - vera in razodetje kot izhodišče
 - credo ut intelligam
 - brez vere in volje ni spoznanja
 - osebno doživljanje Boga
 - gotovost notranjega izkustva
 - notranja resnica vodi k Bogu
 - sinteza krščanstva in platonske filozofije
 - nauk o božji osebnosti in trinitarnosti
 - Bog biva kot oseba, tri božje osebe (sveta trojica)
 - esse, velle, nosse
 - stvarnik vsega, tudi človeka

Boethius (480 – 525)

- človek mora ravnati po vesti in razumu, četudi mora zato trpeti (De consolatione)
- definicija pojma osebe
 - persona est individua substantia naturae rationis
oseba je individualna
podstat umske narave

Sholastika

- Abelard (1079-1142)
 - “z dvomom pridemo do raziskovanja in z raziskovanjem do resnice”
- Albert Magnus (1193-1280)
 - prvi pomembni krščanski interpretator Aristotela
 - smisel za opazovanje
 - nauk o duši
- Roger Bacon (1214-1294)
 - razum in izkustvo
 - kritika deduktivne metode
 - potreba po izkustveni indukciji (scientia experimentalis)

Tomaž Akvinski (1225-1274)

- sinteza krščanskega nauka z Aristotelovo filozofijo
- dva izvora spoznanj
 - naravni um in razodetje
 - razodete resnice so nad razumskim dojemanjem
 - čeprav ne nasprotujejo razumu, morajo biti sprejete z vero
- teologija vodi filozofijo in znanost
 - scientia ancilla theologiae

Osnove Tomaževe filozofije

- temeljni pojmi
 - duh (intencionalnost) in materija
 - duša je nesmrtna
 - esenca in eksistenca
 - esenca kot tvorno načelo, bistvo
 - individuacija
 - esenca individualnega
 - forme in njihova hierarhija
 - štiri načela (vzroki)
 - snovne
 - oddvojene

Primat razuma...

- odnos med razumom (umom) in voljo (vero)
 - Bog ustvarja tako, da sledi zakonom svojega uma
 - tudi človeku mora najprej um razsvetliti stvarnost, da lahko veruje
 - spor s skotisti (ozadje: rivaliteta med dominikanci in frančiškani)
- blaženost
 - najvišje dobro in pomeni zrenje Boga
- platforma katolicizma
 - tomizem, neotomizem

... ali primat volje?

Duns Scotus (1270-1308)

- praktična orientacija
- polemika s Tomažem
 - prej velja, da Bog kreira zakone, kot da bi jim zgolj sledil
 - Bog iniciira dejanje po svoji neskončno dobri naravi, ne zato, ker vidi, da je dobro; dejanje, je dobro, ker izhaja iz njegove narave
 - pri človeku morata volja in vera okrepiti in usmeriti razum, da doseže resnico
 - volja, vera in akt ljubezni nad razumskim spoznavanjem
- pomen volje, nagonov in izkustva
 - volja usmerja pozornost in krepi predstave
 - motivi, intuicija, izkustvo in zaznavanje so pomembni
- posameznikova popolnost in samostojnost
- vpliv skotizma

Filozofski temelji empirizma

Že v srednjem veku so nekateri filozofi začeli previdno obnavljati zanimanje za **izkustvo**. S tem so pripravljali pot za začetke znanstvenega raziskovanja, vendar je šele duhovno ozračje renesanse in novega veka omogočilo resnično uveljavljanje izkustvenih znanosti. Te so se razvile najprej na področju proučevanja narave (naravoslovje), empirično raziskovanje bolj zapletenih duševnih pojavov pa se je uveljavilo šele proti koncu 19. stoletja. Zanimivo je, da je empirična usmerjenost značilna zlasti za filozofe iz britanskega otočja; tam se je tradicija empirizma najtrdneje zasidrala.

Med pripravljalci empirizma sta pomembna Roger Bacon (1214 do 1294) in William Ockham (1290 do 1350). Bacon je nasprotoval sholastikom, ki so zavračali vse, kar je spominjalo na izkustveno preverjanje (bili so zmožni pisati razumske razprave o tem, koliko zob ima konj ali o tem, ali olje pozimi zmrzne in ugotavljati, kaj bi se iz Aristotelovih spisov dalo sklepati o tem vprašanju; na misel pa jim ni prišlo, da bi stvari empirično preverjali, da bi prešteli konjske zobe, ali postavili lonec z oljem na zimski mraz, je bilo za sholastični um nekaj nepojmljivega. Bacon je razlikoval razumsko dokazovanje in dokazovanje po izkustvu, menil je, da je treba gojiti tudi izkustveno, eksperimentalno znanost (*scientia experimentalis*).

William Ockham (1280-1349)

William Ockham je v marsičem nadaljeval delo Dunska Scota, le da je bolj odločno postavil izkustvo za temelj spoznavne teorije (tudi svobodno voljo utemeljuje in odloča izkustvo). Ockham je izrecno govoril o možnostih induktivnega proučevanja in oblikoval znamenito načelo skromnosti (načelo parsimoničnosti), še zdaj velja “**Ockhamova britev**” (Occam’s razor) za pravilo znanstvenega spoznavanja. Gre za načelo, da veljajo tiste razlage, ki so bolj preproste (entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem - stvari ne smemo po nepotrebnem “množiti”, razlage naj ne kompliciramo z dodatnimi razlogi, če so že enostavnejši enako dobri).

- povratek k nominalizmu in njegova radikalizacija
 - “nič univerzalnega ne obstaja zunaj uma”
- naklonjenost izkustvenemu opazovanju (med prvimi zagovorniki empiričnega pristopa)
- svobodna volja je zunaj vpliva okoliščin
- načelo znanstvene parsimoničnosti (Ockhamova britev)
 - “entia non sunt multiplicanda praeter necessitatem”

Arabska filozofija

Ibn Sina (Avicenna, 980-1037)

- po Galenu največji medicinec (anatomija, fiziologija, kirurgija) pomemben tudi za razvoj drugih znanosti (matematika, fizika, astronomija, glasba)
- začel s prilagajanjem aristotelizma islamu
 - duša je v celoti nesmrtna!
- nauk o univerzalijah

Ibn Rušd (Averroes, 1126-1198)

- sinteza aristotelizma in islama
- duša je povezana s telesom
 - sedež v možganih
 - je umrljiva
 - duh je nesmrten in večni
- doktrina dvojne resnice
 - razodetje
 - filozofska resnica
 - med njima ni nasprotja

Judovska filozofija

- judovska verska tradicija
- kabala in misticizem
- filozofska tradicija

Ben Maimon (Maimonides, 1135-1204)

- sistemiziral judovska besedila
- spajanje z aristoteljansko tradicijo
- dve poti dojemanja božje resnice
 - dobessedno
 - globlje (alegorično)
- poudarek na svobodni volji in vrlinah
 - najvišja je spoznavanje resnice

FILOZOFSKA PSIHOLOGIJA NOVEGA VEKA

Predhodniki

- Nikolaj Cusanus (1401-1464)
 - stopnje duševnega delovanja
 - čutnost, domišljija, razum, um
- Marko Marulić (1450-1524)
 - *De psychologiae animae humanae* (okrog 1520)
- Niccolo Macchiavelli 1469-1529)
 - politična filozofija in psihologija
 - namen posvečuje sredstva
 - makiavelizem: demagogija in dvoličnost
- reformacija
 - Martin Luther (1483-1546), Ulrich Zwingli (1484-1531), Joannes Calvin (1509-1564)
- znanost
 - Jan Kopernik (1473-1543), Galileo, Gallilei (1564-1642), Isaac Newton (1642-1727)
- Theophrastus Paracelsus (1493-1541)
 - mikrokozmos in makrokozmos
 - življenjska sila, samozdravilnost človekove narave

Veliki filozofi zgodnjega novega veka

- Rene Descartes (1596-1650)
- Baruch Spinoza (1632-1677)
- Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)
- Thomas Hobbes (1588-1679)
- John Locke (1632-1704)

- Problemi:
 - odnos duša-telo
 - psihofizični problem
 - izvor spoznanj
 - nativizem - empirizem

Descartes – utemeljitelj novoveške misli

- metoda dvoma, cogito
- psihofizični dualizem
 - duh (res cogitans)
 - materija (res extensa)
- psihofizični
interakcionizem
- racionalizem in nativizem
 - vrojenost temeljnih idej
- determinizem in
mehanicizem
 - machinamentum

Descartes - zaznavanje

- zaznavanje
 - primarne kvalitete
 - značilnosti predmetov samih
 - “objekti matematike”
 - velikost, število, prostor (oblika), čas (gibanje)
 - sekundarne kvalitete
 - značilnosti duševnosti
 - “objekti čutov”
 - barva, toplota, trdota, okus, vonj...

Kartezijanska psihologija

- psihični procesi
 - čustvovanje, volja, razum
 - opis in klasifikacija teh procesov

čustvovanje	volja	mišljenje
prvotna čustva	voljni akti	miselne funkcije
začudenje ljubezen sovrášstvo poželenje veselje žalost sestavljena čustva	hotenje nasprotovanje zatrjevanje zanikanje dvom	zaznavanje predstavljanje spominjanja čisto umovanje

Descartes – refleksno dejanje

- opis refleksov
 - pretok “animalnih hlapov” po živcih
 - še ni ugotovil anatomske razlike med senzornimi in motornimi živci
 - prvič opisana pogojna reakcija (anticipacija pavlovovskega pojma pogojnega odziva)

In this sketch by Descartes, the heat from the fire, A, starts a chain of processes that begins at the affected spot of the skin, B, and continues up the nerve tube until a pore of a cavity, F, is opened. Descartes believed that this opening allowed the animal spirits in the cavity to enter the nerve tube and eventually travel to the muscles that pull the foot from the fire. While the figure shows that Descartes anticipated the basic idea of reflex action, it also indicates that he did not realize the anatomical distinction between sensory and motor nerves. (From Descartes, 1662)

Spinoza - psihologija

- stopnje spoznavanja
 - izkustvo, mnenje, predstava
 - razum, splošno spoznanje
 - intuicija, najvišje spoznanje, intuitivna vednost Boga
- teorija afektov (emocije, strasti)
 - premagovanje afektov
 - nezavedno delovanje afektov in predstav
- gon po samoohranitvi

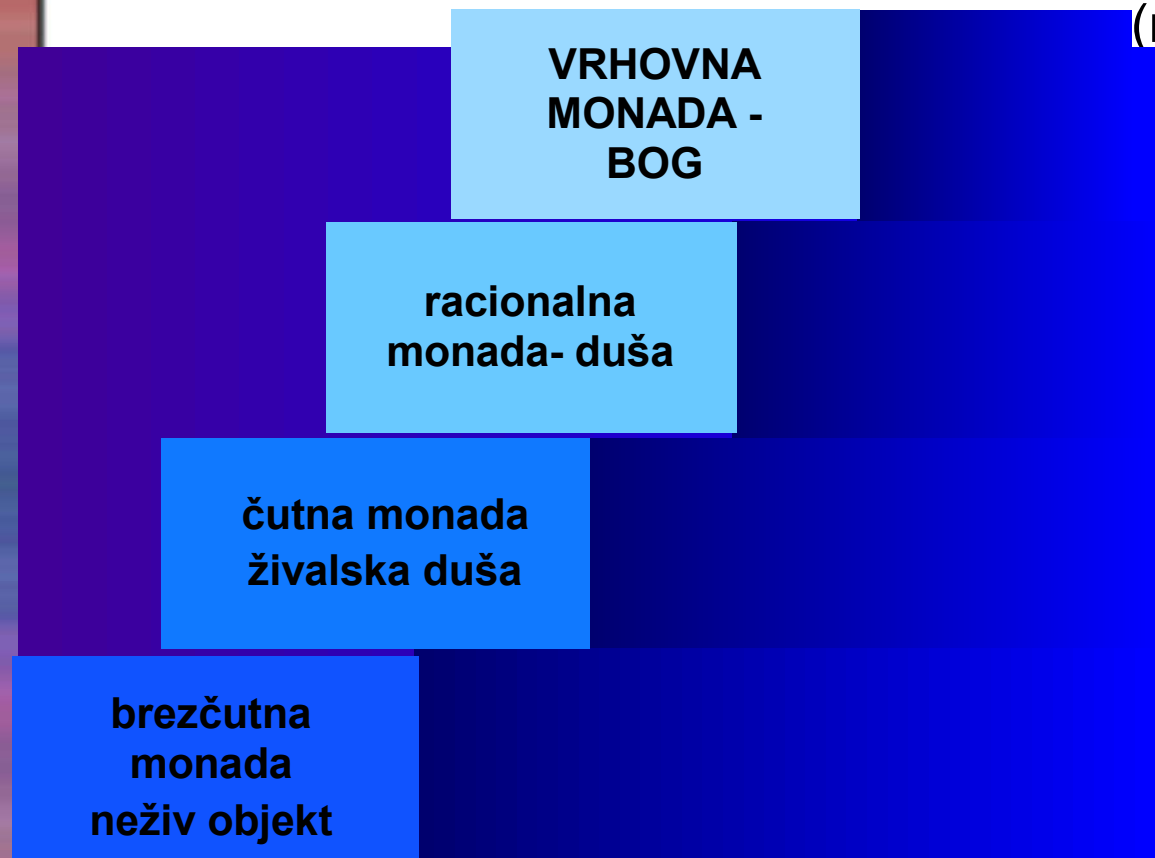

Leibniz - psihologija

- svet kot najboljši izmed možnih
- psihofizični paralelizem
- teorija zavesti
 - zavest kot model sveta (glej tudi naprej, monada monadologija)
 - motna in jasna zavest
 - percepcija in apercepcija
 - duša ima zavestno in nezavedno komponento
- dinamično pojmovanje duševnosti
 - razum je aktiven in se razvija
 - izbiranje možnosti in samoaktualizacija

Leibnizova monadologija

- teorija monad (monadologija)
 - monada kot duhovna enota, v sebi zrcali makrokozmos
 - monade so “brez oken”
 - Bog je najvišja monada, ustvaril je vse druge monade

Locke

- Izvor idej
 - Ostra kritika teorije o vrojenih idejah
 - Izkusstvo je izvor idej
- Asociativizem
 - Enostavne ideje razum kombinira v kompleksne
- Čutne kvalitete
 - Primarne
 - Sekundarne

Novi vek - 18. stoletje

Berkeley, Hume

- George Berkeley (1684-1753), David Hume (1711-1776)
- Empirični pojem jaza
 - osebnost (jaz) kot: produkt, objekt, percept (“sveženj zaznav”)
- Problemi in zagate empirizma
 - Objektivne realnosti ni mogoče empirično dokazati
 - Pot v subjektivizem in materializem

Prosvetljenstvo

- Voltaire (Francois Marie Arouet, 1694-1778)
 - Razum kot vodilo
 - Kritika metafizike in finalizma
 - Pomen znanja, izobrazbe in strpnosti
- Človekove pravice in svoboda
 - Kritika tiranije, nestrpnosti in praznoverja

Kant

- Immanuel Kant (1724-1804)
- Kantov filozofski preobrat
 - kritična filozofija
 - apriorne forme, kategorije kot predpogoji izkustvenega
 - jaz kot subjekt: izvor, nosilec delovanja
 - Empirična in čista apercepcija
- Kantova psihologija
 - Opis temperamentov

Lockovska in kantovska psihologija

- Temeljni usmeritvi psihologije
 - lockovska
 - empirizem
 - objektivizem
 - kantovska
 - racionalizem
 - fenomenalno
 - subjekt
- Kimble: dve “kulturi”

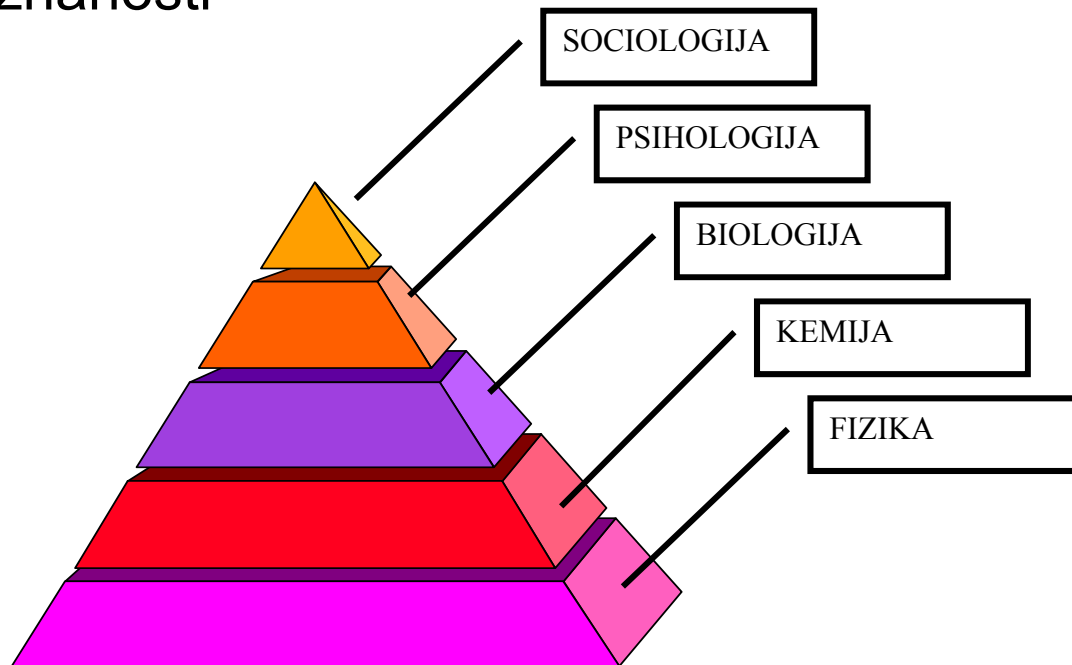

19. Stoletje in predhodniki

Pozitivizem

- Auguste Comte (1798-1857)
- Zavračanje metafizike
- Pozitivno znanje, znanost, empirični pristop
 - Piramida znanosti

Pragmatizem

- Charles S. Peirce (1838- 1914), William James (1842-1910), John Dewey (1859-1952)
- Koristne posledice kot vodilo obnašanja
- Funkcionalizem
- Instrumentalizem

20. stoletje

Neopozitivizem in analitična psihologija

- Bertrand Russell (1872-1970)
 - Pozitivna metoda
 - Logični atomizem, neorealizem
- Dunajski krožek
 - Rudolf Carnap (1891-1971)
 - Psihologija kot empirična znanost
- Ludwig Wittgenstein (1889-1951)
 - Dve fazi filozofije
 - Tractatus logico-philosophicus
 - Filozofska raziskovanja
 - I. atomarna dejstva, atomarne propozicije, slikovna teorija pomena
 - II. Filozofija jezikovne igre; razumevanje sistema v kontekstu pravil

Fenomenologija in eksistencializem

- Edmund Husserl (1859-1938)
 - Zu den Sachen selbst
 - Fenomenološka redukcija
 - Intencionalnost zavesti
- Martin Heidegger (1889-1978)
 - Dasein
 - Tesnoba v soočanju z nebivanjem
 - Pozaba biti in smisla
 - Svoboda, izbira in odgovornost
- Jean Paul Sartre (1905-1980)
 - L'existence avant l'essence

Personalizem

- Max Scheler (1874-1928)
 - Nova antropologija
 - Etika, teorija vrednot
- William Stern (1871-1938)
 - Primat osebnostnega bivanja
 - Personen - Dinge: oseba kot psihofizično nevtralna kategorija nasproti brezosebnim stvarem
 - Razvojna teorija
 - Princip konvergence
 - IQ

Strukturalizem

- Ferdinand de Saussure (1857-1913)
 - Strukturalna lingvistika
- Claude Levi-Strauss (1908-)
 - Strukturalna antropologija
- Jacques Lacan (1901-1981)
 - Strukturalna psihoanaliza
- Michel Foucault (1926-1984)
 - “arheologija družbe”, genealogija, episteme
- Jacques Derrida (1930-2004)
 - dekonstrukcija